

Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadri) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil),
Yayına Hazırlayan Doç. Dr. Ziya Yılmaz, Türk Tarih Kurumu Yayınları,
III. Dizi - Sayı 21, 2 cilt, Ankara 2003, LXVII+1178+Dizin+Ekler.

Osmanlı Tarihi'ne âit olup da kütüphanâ raflarında beklemekte olan yazma tarihî eserleri günışığına çıkarmak hiç şüphesiz büyük bir hizmettir. Doç. Dr. Ziya Yılmaz'ın bundan önce yayına hazırladığı İsa-zâde Tarihi (İstanbul 1996) ve *Vak'a-nüvis Es'ad Efendi Tarihi* (İstanbul 2000) adlı çalışmalarıyla büyük bir hizmette bulunmuştu. Mevcut çalışmalarına bir yenisini daha katan Dr. Yılmaz bu defa, Osmanlı Tarihi'nin âdetâ belkemiğini teşkil eden hacimli bir eseri tarihçilerin yararına sunmaktadır.

Yılmaz bu çalışmasını yıllar önce Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'nun (vefâtı 28 Haziran 1990) danışmanlığında doktora tezi olarak hazırlamıştı. Baskı hazırlıkları yıllarca süren ve hazırlayan tarafından daha sonra gözden geçirilen eser, bugün iki hacimli cilt olarak elimize ulaşmıştır.

Elimizdeki eserin ilk defa *Fezleke*'de daha sonra ondan naklen *Naîmâ Tarihi*'nde zikredildiğini tesbit eden yayınlayan, uzun yıllar Hammer'ın kullandığını da tesbit etmiştir. Müellifin adı hakkında tereddütlerin olduğu anlaşılıyor. Yayınlayan çeşitli ihtimalleri tartışarak bu konuya açıklık getirmeye çalışmıştır. Vardığı neticeye göre, Kâtip Çelebi'nin *Fezleke*'yi kaleme alırken yararlandığı eserden Topçular Kâtibi Abdülkadir olarak bahsetmesi, eserin ve yazarının ilim dünyasında bu şekilde tanınmasına sebep olmuştur.

Müverrih Abdülkadir'in âilesi hakkında yeterli bilgi olmamasına rağmen, babasının topçu ocağında görev yaptığı, kendisinin de ocağa intisâbettığı anlaşılıyor. Onu 1596 yılındaki seferlerde Otağ-ı hümâyûn Muhâfızlığı ve Eğri fethinde Topcu Bölükbaşı olarak görüyoruz. Fetih-ten sonra kaledeki topların tesbit ve yazım görevi kendisine verilmiştir. Kezâ Kanije Kalesi'nin fethinden sonra da benzer bir göreve getirilmiştir. Abdülkadir müteakip yıllarda Macaristan seferinde de bulunmuştur. Müellifimizi bundan sonra Celâliler ile mücâdelelerde Anadolu seferlerinde görüyoruz. Nitekim Sadriazam Kuyucu Murad Paşa'nın Canpuladoğlu ile mücâdelesinde Sol Ulûfeciler Kâtibi'dir. Abdülkadir Efendi, Sadriazam Halil Paşa'nın şark seferi hazırlıkları sırasında 100 adet şâhî darbuzen topun dökülmesinde Tophâne Nâzırı'dır. Kezâ bir ara top arabalarının yapımında ve Divitdârlık görevinde de bulunmuştur.

Müellifimiz II. Osman'ın Lehistan seferi hazırlıklarında da çeşitli görevlerde bulundu. Bunlardan biri cephanenin İsakçı İskelesi'ne naklidir. Müellifimiz 1627'de Erzurum seferi arefesinde Nüzül Emîni tayin edilmiştir. Onu bir müddet sonra Diyarbekir'de top arabalarının tamirinde görüyoruz. Abdülkadir Efendi'nin görevi icabı 1593-1638 yıllarında gerçekleşen birçok sefere katıldığı ileri sürülebilir. Yayınlayan, müellifin bizzat katıldığını bildirdiği seferlerin yanında, ayrıntıya girdiği diğer bazı seferlere de katıldığını düşünmektedir. Bu durum şüphesiz eserin önemini artırmaktadır. Burada araştırmacılara yararlı olabilecek bilgiler, askerinin sevk ve idaresi, ordu ahvâli, ordunun iâşe ve ikmâli, tımarlı sipahiler, yeniçeriler, topçular, top imalatı ve diğer silahlar hakkındadır. Öte yandan menzil teşkilatı, menziller, kaleler, palangalar, şehirler ve şehir tasvirleri eserde geniş yer tutmaktadır. Eser bu zenginliğiyle bilimsel çalışmalarda önemli bir kaynaktır. Eserde İstanbul'un sosyal hayatına da önem verilmiştir. şehirdeki iktisâdî hayat, çarşı ve pazarın durumu, narh değerlendirmeleri, kara ve deniz nakliyatçılığı, şehre gelen ürünler eserde geniş yer tutmaktadır.

Dr. Yılmaz Abdülkadir Efendi'nin ölümünü karine ile tesbit ettikten sonra (evâsıt-ı Muharrem 1054 = 19-29 Mart 1644) eserin adı üzerindeki tartışmaları, telif sebebini ve yazarın telif başlama tarihini tayin etmeye çalışmıştır. Eser Cumâdelülâ 1000 ile evâsıt-ı Muharrem 1054 (şubat 1592-Mart 1644) tarihleri arasındaki olayları ihtiva etmektedir. Bu durumda *Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi Tarihi* takriben 52 yılın tarihidir.

Eserin iki nüshası bulunmaktadır. Yayına hazırlayan bunlardan Esad Efendi nüshasının müellif nüshası olduğundan şüphe duymamakla beraber, mevcut diğer nüshanın bundan istinsâh edilmediği, bu nüshanın ele geçmeyen ara bir nüshadan yazıldığı, bu sebeple ihmâl edilemeyeceği kanaatindedir.

Yayınlayan, müellifin yararlanabileceği kaynakları da araştırmış; ancak görüp işittiklerinden başka kaynağının olmadığına karar vermiştir. Kısacası Abdülkadir, devrin kaynaklarından yararlanmamıştır. Ancak bazı bilgilerin meselâ mühimmâtla veya erzakla ilgili bilgilerin resmî belgelerden alındığı şüphesizdir. Kezâ tayinlerle ilgili malumat da resmî evraktan alınmış olmalıdır.

Doçent Yılmaz eserin tesirlerine ayırdığı bahiste, Kâtib Çelebi (*Fezleke*)'nin ve Naimâ (*Tarih*)'nin bu eserden haberdâr olarak yararlandıklarını, bilahire Hammer (*Geschichte des Osmanischen Reiches*)'in de yararlandığını ortaya koymuştur. XX. yüzyılda ise Osmanlı tarihçileri kitap, makale ve ansiklopedi maddeleri kaleme alırken bu eserden geniş şekilde yararlanmışlardır. Yayınlayanın ifadesine göre (s.XLIII-XLIV) Naimâ, Bazı araştırmacıların kanaatinin aksine Topçular Kâtibi'nden doğrudan değil, Fezleke vasıtasıyla istifade etmiştir. Doçent Yılmaz, Kâtib Çelebi'nin Topçular Kâtibi'nden yoğun bir şekilde istifade ettiğini tesbit etmiştir. Kâtib Çelebi birçok bahsi ihtisâr ederek, bazı bahisleri ise imalı ifadelerle eserine almıştır. Yayınlayanın bu tesbitleri, elimizdeki eserin *Fezleke* ve *Naimâ Tarihi* karşısında önemini arttırmaktadır. Bu suretle Topçular Kâtibi'nin gerçekten ana bir kaynak olduğu ortaya çıkmaktadır.

Abdülkadir Efendi'nin olayları bir bütünlük içinde anlattığı anlaşılıyor. Yani anlatmaya başladığı bir olayı sonuca bağladıktan sonra diğerine geçmektedir. Yayınlayanın ifadesine göre şahıslarla fazla uğraşmayıp, yorum ve değerlendirmelerle de pek ilgilenmez. Meselâ II. Osman hadisesine yer vermemiştir. Başka eserlerde görülen vefeyât haberleri elimizdeki eserde yoktur. Ancak rahatsızlık duyduğu anlaşılacak celâlilik ve eşkıyalık hadiselerine geniş yer verir. Kezâ eserinde uzmanlık alanı olan Tophâne ve topçuluk hakkında bilgiler yoğundur. Devlet teşkilâtı, memuriyetler, bunlarla ilgili çeşitli sıfatlar eserde bolca zikredilmektedir.

Abdülkadir Efendi'nin iyi bir eğitim almadığı eserinden de anlaşılmaktadır. Müverrihlerin birçoğunda görülen konunun gerektirdiği yerde uygun bir beyit veya kıt'a bu eserde yer almamaktadır. Belli bir tarz ve üslûbu bulunmayan müellifin imlâ hataları ve devrik cümleleri dikkati çekmektedir.

Dr. Yılmaz'ın tesbitlerine göre Abdülkadir Efendi eserinde bazı arkaik Türkçe kelimeler kullanmıştır. Bu kelimeleri tesbit eden yayınlayan, manaların anlaşılması için cümle arasındaki halleriyle örnekler vermiştir (s.LVI-LX). Bunların yanında bazı deyimler, benzetmeler ve mübâlağalı ifadeler için de bazı örnekler sıralamıştır.

Yıllar süren titiz bir çalışmanın mahsulü olarak ortaya çıkan Topçular Kâtibi'nin kapsamlı bir dizinle yayınlanması çok isabetli olmuştur. Eser siyâsî tarih, sosyal tarih, teşkilât tarihi, harp tarihi, ateşli silahlar ve teknoloji tarihi üzerinde çalışanlar için önemli bir kaynak eserdir.